

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שע"י מוסדות מענה שמחה י-ם בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637/55

גליון חודש תמוז ה'תשע"ב | 46

תוכן העניינים:

א | פסקי דינים – גניבת דעת – חלק ה'

ב | מסלק מזיקים מדירתו וגורם שהם יגיעו לדירת השכן

ג | דייר בקומת קרקע מהו לחייבו בתשלום שימוש המעלית

בית הוראה לענייני ממונות "נתיבות חיים"

שע"י כולל חושן משפט אוהל יוסף

בית ההוראה מיועד לבירור עניינים הקשורים לדיני ממונות, ניתן להתייעץ עם חברי בית הדין "נתיבות חיים" בענייני ממונות, וכן ניתן לקבל סיוע בעריכת חוזים צוואות וכדו' ללא צורך בקביעת תור. ניתן לקבל תשובות גם באידיש, באנגלית ובצרפתית.

בית ההוראה פתוח בימים א - ה בין השעות 13:40-15:30

וביום ו' עם הגר"נ נוסבוים בין השעות 11:00-13:00

ניתן לפנות בשעות אלו גם בטלפון:

02-502-3637

או כל היום בפקס: 02-502-3655

דוא"ל: beisdin@neto.net.il

כמו"כ ניתן לקבוע תור לדיונים בביה"ד "נתיבות חיים"

בפל': 052-7642-346

(בין השעות 8:00-6:30 בערב)

הדיונים נערכים בשפות עברית, אנגלית ואידיש. ההרכבים בבית הדין הם בראשות הדיינים דלהן:

יום א'

הגאון הרב יצחק שובקס שליט"א

יום ב'

הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א

יום ג'

הגאון הרב יוסף פליישמן שליט"א

(ניתן להזמין דיונים גם באנגלית)

יום ד'

הגאון הרב אברהם דרבנדיקר שליט"א

יום ה'

הגאון הרב יעקב פרבשטיין שליט"א

הרב יוסף פליישמן שליט"א

פסקי דינים – גניבת דעת – חלק ה'

1. ישנם פוסקים הסוברים שמאכל המותר באכילה רק במקום הפסד מרובה, אינו מותר אלא למי שהמאכל היה ברשותו כשנפל הספק, אבל אסור לאדם אחר לאוכלו. על פי שיטה זו אסור לבעלים למכור את המאכל לאחרים מבלי לגלות לקונה שהוא מותר באכילה רק במקום הפסד מרובה. ואם מכרו מבלי להודיע, ייתכן שהקונה יכול לבטל את המקח מדין 'מקח טעות'¹, אם המאכל עדיין קיים². אמנם, רוב הפוסקים סוברים שאם יש הפסד מרובה לבעלים הראשונים, הרי הוא מותר באכילה גם למי שקנה מהם, או קיבל במתנה³. לפי דעה זו מותר למכור אותו או לתת במתנה מבלי לגלות את הבעיה ההלכתית⁴, אם לא שידוע שהקונה היה מחמיר על עצמו ונמנע מלאכול גם במקום הפסד מרובה⁵, או שיש הבדל משמעותי בין מחירו

1 כן פסק בשו"ת חתם סופר או"ח סי' סה וז"ל: "אודות יין שלא הותר אלא בהפסד מרובה אם יש למנוע מלקדש ולברך עליו ברכת המזון אלא טוב לקדש על הפת ולברך בלי כוס. כבר כתבתי בתשובה אחרת דכל כיוצא בזה לא הותר אלא לבעל היין ובני ביתו משום הפסדו אבל אחרים למה יקנו ממנו לכתחילה, וקורב לודאי שמחויב להודיעם, ואם לא הודיעם ומכר סתם אפשר הוה מום במקח וחוזר". בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' צ הבינ' בלשון החתם סופר "לא הותר אלא לבעל היין ובני ביתו" שאסור לקונה לשתות את היין, כיון שאין לו הפסד, שהרי היה יכול לקנות יין אחר, ולכן תמה עליו, שאם כן ברור שאסור למכור לו מבלי להודיע, שהרי היין אסור עליו לפי הדין, אם כן למה כתב החתם סופר שהוא כמסתפק בכך. ויש שרוצים ליישב, שהיה מקום לומר שהאיסור על הקונה הוא רק אם קונה לאחר שידוע שיש בעיה הלכתית, אבל אם קנה מבלי לדעת ושישם עבדו כסף רב, שוב מותר היין לקונה מדין הפסד מרובה (סברא זאת כתב בשו"ת יביע אומר שיובא להלן הערה 7) וממילא מותר למוכר למכור מבלי להודיע, כיון שלאחר הקניה יהיה מותר. ועל כן כתב החתם סופר שדעתו נוטה, שאף בדיעבד יש בכך טעות 'מקח טעות' והקונה יכול לבטל את המקח ובכך להימנע מהפסד, ושוב אין לו היתר של הפסד מרובה.

2 שאם הקונה כבר אכל אותו, אינו יכול לתבוע את הכסף מהמוכר, כמבואר בשו"ע סי' רלד סעיף ג.
3 בפתחי תשובה יו"ד סי' לא סק"ב מביא דברי החתם סופר ומוסיף שמדברי שו"ת רע"א סי' מג שהתיר לטבח למכור לאחרים בשר שמותר בהפסד מרובה נראה שחולק על החתם סופר. וכן בשו"ת בית שלמה יו"ד ח"א סוף סי' קפח מוכיח שדינו של הבשר שמתירים בהפסד מרובה תלוי בבעלים של הבשר בשעה שנפל הספק, שאם לבעלים מותר משום הפסד מרובה (גדר הפסד מרובה תלוי גם במצבו הכלכלי של הבעלים, עיין דרכי תשובה סי' לא סק"ק יא) גם לאחרים מותר. וכן דעת שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' צ, וכן כתב בספר ערך ש"י יו"ד סי' לא סק"א ד"ה במקום וטעמו שאם נאסור על הבעלים למכור לאחרים, כדברי החתם סופר, שוב יהיה לו הפסד מרובה ועיין עוד בדרכי תשובה שם ואכמ"ל.

4 כן פסק בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' צ וז"ל: "ולענין להודיע, נראה שאם יודע שהקונה הזה מחמיר על עצמו שלא לאכול דבר אשר יקל בו החכם מפני הפסד מרובה, אזי מחויב להודיעו. ואם מיקל לעצמו בזה, אין צריך להודיעו". ומש"י: "ואם כן בנידון דידן שזה שהותר בהפסד מרובה רוב בני אדם אין מקפידים והקונה הזה אינו מן המקפידים..... לזה בודאי אין צריך להודיע להקונה מזה. רק כשידוע שמקפיד על זה או ששואל בפירוש אם הוא משאלת חכם". וכל זה אם ידוע שהקונה מקפיד, אבל בסתמא, אין הקונה יכול לטעון לאחר שקנה שהוא רוצה להחמיר על עצמו, וכמו שכתב הפרי מגדים באו"ח אשל אברהם סי' תסז ס"ק כה "אבל אם הלכה דמותר כדעיה אחת, לא מצי למימר הלוקח הואיל ויש דיעה להחמיר ואני רוצה להחמיר, כיון דהלכה כדעיה דמותר". וכן כתב בפירוש הרדב"ז על הרמב"ם הלכות מעשר פרק יב הלכה יח "והכא מדינא מותרים ומשום חומרא בעלמא שזה מחמיר על עצמו אין חבירו חייב לשלם". והובאו דבריו במהרי"ט אלגזי הלכות בכורות פ"ה ס"ק נא ד"ה הן אמת. (אמנם, במקרה שעליו דן הרדב"ז מדובר שלפי דברי המוכר הבשר אינו כשר, ועל כך תמה מהמהרי"ט אלגזי שניתן לחייב את המוכר על פי הודאתו, אבל היסוד שהניח שהקונה אינו יכול לתבוע ביטול מקח בדבר שמותר על פי הדין הוא דין מוסכם).

5 במקרה כזה הקונה אף יכול לבטל את המקח מדין 'מקח טעות', כיון שהוא מקפיד, בדומה למבואר ברמ"א חו"מ סי' רלג "מכר לו בשר בחזקה שהוא מין איל מסורס, ונמצא שאינו מסורס המקח קיים ומחזיר לו אונאתו, אלא אם כן ידוע שהלוקח אסטניס שאינו אוכל כלל בשר איל שאינו מסורס. והוא הדין בכל כיוצא בזה". (ועיין בגליון 36 דין 4 שיש מחמירים יותר מהרמ"א וסוברים שאפילו אם אינו ידוע כאסטניס אלא שהתנו ניתן לבטל את המקח). ולא מסתבר שיהיה חילוק בין קפידא מחמת טעם לקפידא מחמת איסור. יסוד זה שדין ביטול מקח משתנה בין אדם אחד לאדם אחר מבואר גם בשו"ע סי' רלב סעיף כג שאם היה ידוע למוכר שהלוקח רצה לקנות שור לחרישה ונמצא השור נגחן ואינו ראוי לחרישה, המקח בטל. בנוסף לאיסור אונאה יש איסור להאכיל לאדם מאכל שהוא נוהג להחמיר שלא לאכול, וכמו שפסק הרמ"א ביו"ד סי' קיט סעיף ז "מי שנוהג באיזה דבר איסור... מכח חומרא שהחמיר על עצמו... דודאי לא יאכילוהו דבר שהוא נוהג בו איסור", והמקור הוא בגמ' חולין דף קיא ע"ב "חס ליה לזרעיה דאבא בר אבא דליסיפי לי מידי דלא סבירא לי". ואפילו אם יש על לדעת המחמירים האיסור הוא רק לכתחילה, הוכיח בשו"ת מוצל מאש (הובא בספר מונדי השם דף יב ע"א) שאסור, מהגמ' שם שרבי אמי שבר קערת חרות שלא ניתן להגעילו, אף שהיתה לו אפשרות להמתין עד שלא יהיה בן יומו ואז אף לדעת המחמירים האיסור הוא רק לכתחילה.

של מאכל כזה לבין מחיר מאכל המותר לכתחילה.⁶

2. אמנם, דבר שנחלקו בו הפוסקים וההלכה הוכרעה לקולא, אין המוכר צריך לגלות לקונה,⁷ אלא אם כן הוא מכיר בו שמחמיר בדבר כזה, או שצריך להבין כן מתוך התנהגותו. במקרה שהמוכר היה חייב לגלות את הבעיה ולא גילה, גם בדיעבד הקונה יכול לבטל את המקח.⁸ אבל אם לא היה ידוע עליו שהוא מחמיר, אינו יכול לבטל את המקח.⁹

3. אם רב העיר הנהיג להחמיר לכתחילה בדבר מסוים, משום חומרא או משום גדר, אסור למכור דבר זה באותו עיר מבלי לגלות, אף שמן הדין הוא מותר. ואם מכר ולא גילה, הקונה רשאי לבטל את המקח כל עוד שהמקח קיים.¹⁰

6 כן כתב בשו"ת דברי מלכיאל שם, אלא שבמקרה שדן שם המחמירים היו מועטים ולכן הניח שמתמא אין הבדל במחיר (אמנם, יתכן שבזמננו המציאות שונה). במקרה שיש הבדל משמעותי במחיר יהיה איסור אונאה, ואפילו אם האונאה היא פחות משתות מסתפק בשו"ע ס' רכז סעיף ו' אם יש איסור אונאה, ואפילו אם הוא נותן במתנה יהיה איסור גניבת דעת לפי רוב הפוסקים, כיון שהמקבל חושב שקיבל מתנה ששווה הרבה יותר ממה שהוא קיבל באמת, עיין בגליון 45 דין 1 והערה 4 שהובאה מחלוקת המהר"ם שיק ופוסקים אחרים אם יש איסור גניבת דעת במקרה כעין זה. ועיין שם בהערה 5 שהבאנו בשם המהר"ל דיסקין שכתב דעת במקרה כעין זה. ועיין שם בהפסד מרובה בבשר שנמצא בבעלותו של עשיר, חייב העשיר לתת אותו במתנה לעני ולחודיע לו שבשר זה אסור עליו, כיון שהותר רק בהפסד מרובה.

7 לכאורה צע"ג על מה שפסק הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר ח"ה חו"מ סי' ו' בחנות שמכר אוכל שהיה תחת המיטה שישינו עליו, שרק מצד מידת חסידות היה על בעל החנות להודיע לקונים שמא הם מחמירים שלא לאכול מחשש רוח רעה, אבל לא מן הדין, וכן אין הקונה יכול לטעון 'מקח טעות' ולדרוש את כספו, כיון שהוא מכריע שאין איסור בכך על פי דעת רוב הפוסקים. וקשה עליו שהרי השאלה אינה מוכרעת בין פוסקי זמנינו ויש פוסקים האוסרים, אלא שהגר"ע אסף הרבה דעות שדנו בעניין והכריע כרוב הפוסקים המקילים. אולם לא מדובר בשאלה שהוכרעה בשו"ע ובכל הפוסקים והקונה מחמיר יותר מן הדין, אלא בשאלה שלא הוכרעה וייתכן שהקונה שאל רב אחר ואסר עליו (ומסתבר שאם ידוע על קונה מסוים שנוהג על פי הוראות רב מסוים שאוסר, יוכל לבטל את המקח גם לדעת הגר"ע יוסף שליט"א). עוד קשה שהרי ברור שרוב הקונים לא היו מסכימים לקנות במחיר הרגיל, אם היו מגלים להם את האמת, שהרי לא יקנו אוכל שמוסכם בין כל הפוסקים (חוץ מהרמב"ם) שיש עליו רוח רעה והוא מסוכן לאכילה, אם ניתן להשיג באותו מחיר אוכל שאין בו סכנה, בנוסף לכך שיש הרבה סוברים שהוא אסור לאכילה אף בדיעבד. וממילא אם המוכר היה מגלה היה מוכרח להודיע את המחיר בצורה דרסטית, יוצא שאם מכר במחיר הרגיל עבר על איסור אונאה וגניבת דעת. ואף הדברי מלכיאל (עיין הערה 4) שהקל למכור דבר מותר בהפסד מרובה, התנה בכך שלא יהיה הבדל במחיר, וכגון שהמחמירים הם מועטים (ואולי גם הגר"ע יוסף שליט"א לא התיר אלא למכור לציבור שיתמכמו על הוראתו והיה מוכנים לשלם מחיר מלא). וכן פסק בפשיטות הגר"נ נוסב"ם שליט"א בקובץ מקבציאל כרך 36 עמוד שלו שאסור למכור אתרוגים שהיו תחת המיטה בלי לגלות ללקוחות, וכתב שלא רק מצד גניבת דעת אסור, אלא אף בדיעבד יוכל הקונה לטעון 'מקח טעות', וכמו שכתב המחבר בס' רלב סעיף ו' כל שהסכימו עליו בני המדינה שהוא מום שמחזירים בו מקח זה, מחזירין". עוד יש לציין שאפילו הפוסקים המקילים, לא הקילו רק בדיעבד ולא לכתחילה, אלא שהגר"ע יוסף שליט"א טוען שלאחר שאדם קנה הרי זה מצב של בדיעבד ולכן מותר למכור לו מבלי לגלות, אבל החיד"א בשו"ת חיים שאל (עיין בהערה 10) סובר שאסור למכור דבר שהוא מותר רק בדיעבד מבלי לגלות. כמו כן, גם החתם סופר שהובא בהערה 1 נראה שחולק על סברא זו.

8 עיין מה שהוכחנו בהערה 5 מדברי הרמ"א בחו"מ סי' רלג ועיין לקמן הערה 12.

9 כן כתב הרשב"א בפירושו על הרמב"ם הלכות מעשר פרק יב הלכה יח והפרי מגדים באו"ח אברהם סי' תס"ז ס"ק כה, הובאו דבריהם בהערה 4.

10 כן פסק החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סי' עד אות לה באחד שקנה בגד מסוים ונודע לו שבעל מחבר ספר פרח שושן אסר להשתמש בו משום גזירה של שעטנז כלאים שלא ללבוש אותו סוג בגדים, שהקונה יכול לבטל את המקח, אף שאין בו איסור מן הדין, כיון שהציבור נוהג שלא להשתמש בו על פי הוראת חכם. בספר משפט שלום סי' רלב ס"ק יב מיישב שאין זה סותר למה שכתבנו בהערה 4 בשם הרדב"ז והפרי מגדים שאין הקונה יכול לבטל מקח בגלל שרוצה להחמיר, שדבר שרב העיר אסר באמת אסור לכתחילה ואינו חומרא בעלמא. ועיין בהערה 7 מה שהבאנו בשם שו"ת יביע אומר מענין זה. אמנם דין זה שניתן לבטל מקח אם נהגו להחמיר בו מבואר בר"ן חולין דף דף ע"ב (מדפי הרי"ף) וכיון שהמום

4. מוצר שמשווק לציבור הרחב והתעוררה בעיה כשרותית שאינה ידועה¹¹, וחלק מהלקוחות יחמירו ולא יאכלו אותו אם יידעו על הבעיה, חייבים לציין זאת על האריזה.¹² ולכן ועד כשרות שנותן הכשר על אוכל מסוים שידוע שחלק מהציבור הסומך על אותו הכשר מחמיר בזה, חייב לציין כן, כדי להימנע מאיסור גניבת דעת. וכן אם ידוע שיש סוברים שהמוצר אסור, אף שרבני ועד הכשרות משוכנעים שהמוצר מותר לכתחילה ושהאוסרים טועים, חייבים לגלות מצד איסור גניבת דעת.¹³ אמנם, אם לא ידוע שיש קונים המחמירים, רשאי ועד הכשרות

מבטל מקח, כל שכן טרפות אף על פי שאינו אלא מחמת הספק או מקבלתן של גאונים ז"ל, דכיון דמכל מקום מבדל בדילי אינשי מיניה אין לך מום גדול מזה", וכן פסק הרמ"א בס' רלב סעיף יב, אלא שהחיד"א מחדש שלא רק חומרא שנהגו כל ישראל, אלא הוא הדין חומרא שנהיג רב בקהילה מסוימת. וכן פסק המחזה אברהם סימן ב אות סג שאם נהגו להחמיר במקום מסוים אסור למכור מבלי להודיע, וכן הסכים בשו"ת יביע אומר שהובא בהערה 7.

11 אם הבעיה היא שגרתית וידועה, לא ניתן לדרוש מהיצרן לציין זאת, אלא אדרבה על המחמירים לברר. וכגון אנשים המחמירים חומרות מיוחדות בענין אכילת ביצים קלופות שבער עליהן לילה, עליהם לברר אם אין ביצים קלופות, כיון שמדובר בבעיה שגרתית וידועה. אבל אם מפורסם על ועד כשרות מסוים שהוא נוהג בחומרות של חוג מסוים, אסור לו להקל בהן מבלי לגלות לציבור.

12 כן כתב בשו"ת קרן לדוד ח"א סי' קכ שיש איסור גניבת דעת לערבב סוכר שנוצר ללא השגחה לפסח ביין כשר לפסח מבלי לציין, כיון שיש ציבור המקפיד על כך ואם היה יודע היה נמנע מלקנות את היין. וכן נראה דעת המהרש"ם ושו"ת דובב מישרים שהובאו בהערה הבאה. אמנם, בשו"ת יביע אומר ח"ה חו"מ סי' ו' מתיר מן הדין למכור אוכל שהיה מונח תחת המיטה, אף שיש מחמירים, אבל כל זה בחנות שמוכרת אחד אחד שניתן להניח על כל קונה שאינו מחמיר יותר מן הדין, אבל בתוצרת תעשייתית כשידוע שחלק מהציבור מקפיד, לא מצינו דעה המקילה, שהרי ברור שיהיו קונים שישטעו. ועיין עוד בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתידי שמביא בשם האבן עזרא שמפרש מה שהתורה כתבה "לא תונן" בלשון רבים, כדי ללמד שהמסייע באונאה גם כן עובר על איסור אונאה עצמו, ואינו נידון כמסייע בלבד כמו בשאר כל האיסורים. ולפי זה הרב המכשיר עובר על איסור אונאה מן התורה. עיין בקובץ אור ישראל חוברת מז עמוד קכב והלאה ששורר על ועד כשרות שציבור החסידים נוהג לסמוך עליו ונתן הכשר על מאפיית מצות שלא החמירה בדבר שהחסידים מקפידים להחמיר.

13 עיין הערה 5 שיש איסור להאכיל לאדם דבר שלפי דעתו אסור באכילה, בנוסף לאיסור אונאה. ועיין בשו"ת מהרש"ם ח"ו סי' כח שדן אודות רב אחד שנתן הכשר למאפיית מצות שהיתה מערבת קמח שיפון יחד עם קמח חיטה, ואחר שפסק שאסור לכתחילה לעשות כן, הוא כותב להרב המכשיר וז"ל: "ועל כל פנים, לא יפה עשה רוב"ם להיות ידו בזה להורות להם היתר. ומה שחשש להפסידם, הלא הם עוברים באיסור אונאה וגניבת דעת, ומה שאומרים שהדבר מפורסם, כבר אמרו חז"ל וכולם שאמרו הטמין וכו' והרי הם מזהירים להסתיר הדבר, ולמה זה תהיה יד הרב לסייע לידי עוברי עבירה ולחוש להפסד עוברי עבירה". וכן פסק בשו"ת דובב מישרים ח"א סי' יח לענין קולא בדבר שנחלקו הפוסקים, שאסור לתת עליו הכשר מבלי לציין, עיין שם שנשאל על מאפיית מצות שהיתה משתמשת באותו תנור שאפו בו חמץ במשך השנה ודעת המגן אברהם שאסור לאפות בו מצות, ופסק "ואם המאשין של נחתום אחד ג"כ אין להתיר, כיון שידוע שיש בין אנשי העיר חסידים ואנשי מעשה שמדקדקים להזהר מאיזה חשש בפסח, ואיך נתיר בשביל הפסד שלו להטעות להקונים, ועי' בשו"ת חתם סופר או"ח סי' סה (עיין הערה 1) שכתב כענין זה שאם מכר סתם היו מום במקח וחוזר". וכן פסק בח"ג סי' צג אודות סוכר של פסח שנארזו בתוך שקיות שכובסו בחבל חיטה "ועוד אדגיש שלהקונים שידוע שהם יראים ומדקדקים ביותר בנוגע לפסח, מהנכון לגלות להם שהם כשרים על פי הוראה". ומסיים "ואמנם מפ' הרדב"ז על הרמב"ם פ' י"ב מה' מעשר ה' י"ח מבואר דמשהו חומרא בעלמא אין מחזיר המקח עיין שם". וסיום דבריו צריך עיון, שלכאורה לא כתב הרדב"ז שאין דין 'מקח טעות' בחומרא, אלא אם כן לא היה ידוע לפני המכירה שאדם זה מקפיד על כך, אבל אם היה ידוע לפני המכירה, הוכחנו בהערה 5 שיש דין 'מקח טעות' כשידוע שאדם מקפיד. ואולי כוונתו שידוע שיש מחמירים אבל לא ידוע על אנשים מסוימים שהם מחמירים, ולכן לכתחילה טוב להודיע לכולם, אבל אם מכר מבלי להודיע, אין אדם יכול לבוא בטענת 'מקח טעות', מאחר שלא היה ידוע עליו מראש שהוא מקפיד. אבל אם הקונה יצליח להוכיח שהוא היה רגיל להקפיד שלא לאכול ממנו, הרי הוא יכול לבטל את המקח, וכמו שכתב התרומת הדשן בס' שכב "אמנם אם ידוע הוא דראובן כל כך איתנניס דלא קאכיל כלל בשר איל שאינו מסורס, מצינו למימר דמקח טעות לגמרי הוא, דהא לא שווי ליה כלום לאכילה, ואף על גב דלרוב

«המשך בעמוד הבא»

להכריע לפי שיקול דעתו אם לאסור או להתיר ואינם חייבים לגלות לציבור את השאלות שהתעוררו והוכרעו.¹⁴

5. הדינים המבוארים לעיל, נכונים גם לגבי כשרותם של דברים שאינם דברי מאכל. וכגון: פרשיות תפילין ומזוזות שנפל ספק בכשרותם והרב פסק שהפרשיות כשרות אבל לא מהודרות, אין הסופר חייב לגלות לקונים.¹⁵ אבל אם הסופר אמר לקונה שהוא כותב בהידור, או שידוע שפרשיות שלו הן מהודרות,¹⁶ או שלוקח מהקונה מחיר של פרשיות מהודרות,¹⁷ הסופר חייב לגלות לקונה את השאלה שהתעוררה והכרעת הרב,¹⁸ ואם לא עשה כן, יוכל הקונה לבטל את המקח בטענת 'מקח טעות'.¹⁹

6. סופר מתמחה, אסור לו להתחיל לכתוב ספר תורה מאמצע הספר, ולאחר שהכתב ישתפר יחזור לכתוב את ההתחלה, כדי שהמתעניינים לקנות יבדקו את הספר כשהוא מגולל לתחילתו ויראו את הכתב שהשתפר.²⁰ יש אומרים שאסור לעשות כן אפילו אם יגלה לקונים שאמצע הספר אינו יפה כמו תחילתו, כל עוד שאינו מראה להם את האמצע.²¹ אבל הרבה פוסקים מתיירים²² לעשות כן אם יודיע לקונה

העולם שזה לאכילה בטר ידיה אזלינן.

14 פשוט מסברא, שהרי כל אדם נוהג לשאול לחכם כשמתעוררת שאלה, ואם כן האוכל דבר שיש עליו הכשר מסוים מסתמך על הכרעותיו של הרב המכשיר. וכן כתב בפירוש הלכות משפט על שו"ע חו"מ סי' רכח סעיף ו' (עיין שם שמביא ראייה לדבריו מספר דעת תורה בפתחה להלכות טריפה סוף אות לח. אמנם, שם מדובר בהכשר הידוע כנוטה להקל, ואין ראייה שגם בלאו הכי רשאי רב המכשיר לסמוך על הכרעותיו). ודומה לזה גם כתב בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתיג, עיין בהערה הבאה.

15 כן פסק בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתיג, וטעמו שסתם קונה מצפה לקבל פרשיות כשרות, ואם לפי הדין הן כשרות אין צורך להודיע.

16 כמבואר בשו"ע סי' רלב סעיף כג שאם ידוע למוכר שהקונה רגיל לקנות למטרה מסוימת, המוכר חייב לספק לקונה מה שמתאים למטרה זו. ולפי זה אם ידוע שסופר זה מוכר פרשיות מהודרות, כל הקונים הפונים אליו הם בחזקת שמבקשים פרשיות מהודרות.

17 כמבואר בשו"ע סי' רלב סעיף כג ובסמ"ע שם סק"ס שהמחיר מוכיח על טיב החמורה במקום שאינו סותר למשמעות הלשון. ולפי זה בפרשיות שאף למהודרות אנשים קוראים פרשיות סתם, המחיר מוכיח והיינו בדבר שלפי הרוב גם המהודר קוראים לו סתם. וכן כתב הקצות בסי' שיב סק"ב והנתיבות שם סק"ד שאם הלשון אינו סותר את ההוכחה של הדמים, אומרים שהדמים מודיעים.

18 כן פסק בשו"ת תשורת שי ח"ב סי' פה באיטר שעושה כל המלאכות ביד שמאל וכותב בימין, ולדעת הפרי מגדים אסור לו לכתוב תפילין ומזוזות, לכן אסור לו לכתוב תפילין ולמכור אותם מבלי לגלות לקונים, ומוכיח כן משו"ת חיים שאל שהובאה בהערה 10. וכן פסק בשו"ת יביע אומר ח"ה חו"מ סי' ו' שאם הרב הכשיר פרשיות שיש מחלוקת הפוסקים בכשרותם, הסופר חייב להודיע לקונה, אם נראה שהוא מתכוון לקנות תפילין מהודרות, כיון שתפילין שכשרים על פי הכרעה במחלוקת הפוסקים אינן מהודרות. וכן הסכים בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתיג.

19 כמבואר בסימן רלב סעיף כא וסעיף כג שאם היה ידוע שהקונה רוצה את המקח לצורך דבר מסוים, ומכרו לו שלא כפי מבוקשו, הרי הוא יכול לבטל את המקח.

20 מקור איסור זה הוא מהמשנה בב"מ דף ס"ז ע"א "ומודים שלא יבור מעל פי המגורה שאינו אלא כגונב את העין", ופירש רש"י "שלא יבור מעל פי המגורה למעלה, להראות יפות, ואת הפסולת שבתוכו לא בירר". והיינו שאסור לברור את הפסולת רק מלמעלה כדי הלקוחות יחשבו שכל הסחורה נקיה. וכן נפסק בשו"ע חו"מ סי' רכח סעיף יז. ולפי זה גם אסור לעשות שתחילת הספר תהיה בכתב יותר יפה מכל הספר, כדי שהלקוחות יחשבו שכל הספר נראה כן.

21 התוספות יום טוב שם מדייק מלשון המשנה "כגונב את העין" ולא גונב ממש, וכתב שאפשר שגונב את העין, ופירש רש"י "שלא יבור מעל פי המגורה, ואף על פי כן אסור לעשות כן מחשש שהקונה עלול לטעות ולחשוב שאין פסולת כלל, כיון שהוא רואה שהחלק העליון הוא ללא פסולת. והובאו דבריו במלאכת שלמה ובתפארת ישראל שם. ויש לעיין שאם כן יהיה אסור למכור חפץ שיש בו מום, אף אם מפרש את המום, ובשו"ע סי' רכח סעיף ז מפורש שאין איסור אלא אם כן אינו מודיע שיש מום. ויש שרוצים לחלק, שאם המוכר מזכיר את המום במפורש מותר, והאיסור הוא רק אם אומר שביד מלמעלה ואינו מפרש שיש פסולת מלמטה, שאז עלול הלקוח לטעות. ואם כן יוצא שאף במומים אחרים יש צורך לפרש את המום היטב ולא להסתפק ברמזים.

22 בפירוש בית דוד (קוריאנלדי) על המשנה שם חולק על החידוש של

בשלב שלא תהיה לו אי נוחות לחזור בו מלקנות.²³ כמו כן, אסור למוכר פירות לסדר את הפירות המקולקלים בתחתית הקופסא ואת היפים מלמעלה, כדי להציג בפני הקונה כאילו כל הקופסא מכילה פירות יפים. לפי הרבה פוסקים אסור לעשות כן, אם אי אפשר לקונה לראות הפגם בלי בדיקה.²⁴ ולא ידוע לכל הציבור שכך נהוג.²⁵

7. אסור לבעל חנות לפרסם פרסום מטעה כדי לגרום לאנשים להיכנס לחנותו, אף שהלקוחות יעמדו על הטעות לפני הקניה.²⁶

8. יש איסור גניבת דעת לרמות אנשים ולהתחזות כאילו מקיים מצווה, אף שלא יקבל מכך שום מתנה או הכרת הטוב.²⁷ אמנם, אם הוא רוצה

התוספות יום טוב שיש איסור גם אם מגלה לקונים שביד מלמעלה, ומיישב את הדיקו שהמוכר אינו אלא כגונב את העין ולא גונב ממש, כיון שאינו משקר ואומר שכל הסחורה נקיה, אלא הוא מגלה חצי אמת ולא את כל האמת, שהוא מראה שמלמעלה נקי ומסתיר שמלמטה אינו נקי, ומעשה זה אינו אלא 'כגונב' ולא גונב ממש. גם בפירוש קול הרמ"ז על המשנה שם חולק על התוספות יום טוב ומיישב את הדיקו, שכיון שהקונה יכול לבדוק בקלות שהתחונן אינו נקי, לכן אין המוכר מוגדר אלא 'כגונב'. גם מהערוך השלחן בסי' רכח סעיף יג משמע שחולק על התוספות יום טוב, שכתב בבידור האיסור שלא לברור מלמעלה "דאין אונאה גדולה מזו שהלוקח סובר שכולו הוברר". ועיין גם בהערה הבאה שהובאו עוד פוסקים החולקים על התוספות יום טוב.

23 בספר בן יהודע (לבן איש חי) על הש"ס שם מיישב את הלשון "כגונב" וז"ל: "דאין זה גונב ממש, דהן אמת דתחלה ראה הלוקח פני המגורה הגריסין נקיים מן הפסולת, מכל מקום בעת ששוקל לו הגריסין הוא לוקח מן התחתונות, שנראין הפסולת בהם, ובידו שלא יקנה בעת שראה אותם בכף מאזנים שיש בהם פסולת, ונמצא דסבר וקביל ומחל, אך אמר כגונב מפני שבערמה זו משך את הלוקח אצלו לקנות, בחשבו שכל הגריסין נקיים הם, ואחר שהניח הגריסין בכף מאזנים לשקול בוש לחזור בו, אחר שפסק הדמים, ונמצא סבר וקביל מחמת הבושה, ולכן אמר כגונב בכ"ף הדמיון". בספר דברות משה ב"מ סי' נד הערה עו מסביר גם כן בדרך זו, שהקונים ידעו בסופו של דבר שהסחורה אינה נקיה, והאיסור הוא במה שהמוכר מושך את הלקוחות אליו בערמה, אולם לא כתב שהקונה יתבייש לחזור בו ומשמע שאפילו אם הקונה לא יתבייש יש איסור.

24 במקרה שאפשר לראות את המום ללא בדיקה והמוכר עושה כן רק כדי שהקונה לא יקוץ מהסחורה, אין איסור, ולפי כל הדעות שהובאו בהערות 21-23 אינו דומה לדין של המשנה שלא יבור על פי המגורה. בדומה לזה כתבנו בגליון 44 דין 5 שמוותר ליפות חפץ משומש העומד למכירה אם עדיין ניכר עליו שהוא משומש.

25 הסמ"ע בסי' רכח ס"ק טז כתב שמוותר לשרות בשר במים כדי שיראה שמו, אם ידוע לציבור שכל הקצבים נוהגים כן, דבריו הובאו בגליון 44 הערה 18. אמנם, בהערה 19 הבאנו שבשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' נד חולק על הסמ"ע, אבל בעירוב מים ביין גם הוא מודה שאם כולם עושים כן מותר, ודין פסולת שמעורבת בפירות דומה לדין עירוב מים ביין. ועיין מה שכתבנו שם בהערה 18 שלהרבה פוסקים חייב להיות שידוע לכולם ולא די לנו במה שהסוחרים נוהגים לעשות כן.

26 כן כתב בספר דברות משה ב"מ סי' נד הערה עו לפרש את המשנה שלא יבור. וכן מסתבר, שהרי הוא גורם ללקוחות לטרוח ולעשות פעולה שלא היה עושה לולא ההטעיה, ובפרט שבעלי עסקים משלמים הרבה כדי למשוך לקוחות להיכנס לחנות, כך שבעל החנות מרוויח כסף מההטעיה.

27 כן יש להוכיח מהגמ' במו"ק דף כ"ז ע"ב "תנו רבנן היוצא בבגד קרוע לפני המת הרי זה גוזל את המתים ואת החיים", ופירש רש"י "בבגד הקרוע קודם לכן גוזל הכל שמרמה הכל שמראה להן שקרוע על המת". וממה שכתוב שהוא גוזל את המתים מוכח שמדובר במת שהיה מחויב מן הדין לקרוע עליו, ומרמה את החיים בכך שהוא מראה להם שכאילו קיים את המצווה. וכן כתב הרמב"ם בהלכות אבל פ"ח ה"ו "וכל היוצא בבגד קרוע לפני מתים כלומר שהוא (מראה כאילו) קרע עתה עליהן, הרי זה גונב דעת הבריות וזלזל בכבוד החיים והמתים". בדומה לזה פסק בשו"ת הרמב"ם סי' רעג על רופא שרוצה לקפח את פרנסתו של המוהל והולך ומקדים למול את התינוק ואומר לאביו לתת את שכרו לצדקה, וז"ל: "ועבר על אסורם ז"ל על גניבת דעת הבריות לפי שרצונו הראשון של זה וכונתו להציץ לאויבו, ומטעה הוא את מי שאינו יודע (דברים כהוי"ת) לחשוב שהוא מתכוון לעשות מצוה". וכן מצינו בגמ' ב"מ דף ס"א ע"ב "למה לי דכתב רחמנא... יציאת מצרים גבי ציצית, ...אמר הקדוש ברוך הוא: אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור - אני הוא שעתידי ליפרע...ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא", וביאר הגר"מ פיינשטיין בספר דרש משה על התורה סוף פרשת שלח שמדובר בעני שאין לו כסף כדי לקנות תכלת וכדי לרמות את הציבור שיחשבו שהוא מדקדק במצוות «המשך בעמוד הבא»

לקיים את המצווה אלא שהוא אנוס, והוא מראה כאילו מקיים כדי שלא להתבייש²⁸, או כדי שאחרים לא ילמדו ממנו לזלזל במצווה, אינו עובר על איסור גניבת דעת²⁹.

9. כמו כן, אם אדם נשאל שאלה והוא מתבייש לגלות את האמת, רשאי לגנוב דעת³⁰ או לשקר במידת הצורך, כדי להינצל מהבושה, אם לא יגרור בכך שום הפסד לאדם אחר³¹. אמנם, גם במקרה זה עדיף,

תכלת לובש קלא אילן בבגדו (ובזה מיושב קושיית המפרשים על הקשר של תליית קלא אילן לדברים האחרים שנזכרו בגמ' שם שהוא מרמה אנשים וגורם להם הפסד, מה שאין כן בקלא אילן הוא מרמה רק את עצמו, עיין מהרש"א שם). בדומה לזה כתבנו בגליון 44 דין 1 שיש סוברים שיש איסור גניבת דעת אם מכבדים אדם בטעות, עיין שם.

28 הרמ"א בשו"ע או"ח סי' יג סעיף ג פסק: "אם נפסק אחד מן הציציות ומתבייש לישב בלא טלית דיכול ללבושו... מכה כבוד הבריות", עיקר חידוש הרמ"א הוא שאין איסור לישב בטלית בלא ציצית, אבל מדבריו ניתן ללמוד שאין איסור גניבת דעת לרמות אנשים כאילו מקיים המצווה, אם הוא מתבייש לישב בלא טלית. טעם ההיתר נראה, שאין איסור אלא אם אינו מעוניין להוציא הוצאות לקיים המצווה והוא עושה פעולות שאנשים יחשבו שהוא מוציא הוצאות (וכן בענין שעושה תכלת מקלא אילן, הוא מעוניין שאנשים יחשבו שהוא קונה תכלת על אף שהוא עני), אבל אם הוא מעוניין לקיים המצווה, אלא שנבצר ממנו ואינו רוצה שאנשים יטעו ויחשבו שהוא פורק ממנו עול המצווה, בזה אין איסור כיון שאינו גונב דעתם, שהרי הוא רוצה באמת לקיים המצווה.

29 בספר דרש משה שהובא לעיל הערה 27 כתב שאם עני לובש קלא אילן כדי שאחרים שאינם יודעים שהוא עני לא ילמדו ממנו להקל במצוות תכלת, "אולי לא יענש על כך". וכן מסתבר, שהרי אם אנשים ילמדו ממנו להקל במצוות, הרי הוא עובר על איסור חילול השם, כמבואר ביומא דף פו ע"א, ובפירוש הרמב"ן על התורה דברים פרק כח פסוק כו כתב שהוא נכלל בארוך אשר לא יקים. בקובץ נתיבות הוראה כרך א עמוד ט מובאת תשובת הגר"י זילברשטיין שליט"א על אדם שהפרשיות התפילין שלו נפסלו ולא היה לו כסף לקנות פרשיות אחרות, וכן לא היה מוצא אדם שישאל לו תפילין בזמן התפילה בבית הכנסת, לכן היה לובש תפילין שאולין ומתפלל בהן בביתו, וכשהיה מגיע לבית הכנסת לשמוע קדיש וקדושה היה לובש את התפילין של התפילין שלו ללא פרשיות. ופסק על פי מה שכתב בספר דרש משה שאין בכך איסור, כיון שאם לא יניח תפילין בבית הכנסת עלול להיגרם מכך חילול השם ואיסור גניבת דעת נדחה מפני חילול השם. אמנם לפי מה שכתבנו בהערה הקודמת, אין בכך שום גניבת דעת, כיון שהוא באמת מניח תפילין ורק אינו רוצה שאנשים יטעו ויחשבו שאינו מניח.

30 בספר פתחי חושן הלכות גניבה ואונאה פרק טו הערה לז כתב שאם מותר לשקר מפני הבושה, כל שכן שמותר לגנוב דעת מבלי להוציא שקר מפיו. והיינו במקרה שאינו גורם לחבירו שום הפסד, ואז כל האיסור לגנוב דעת הוא מצד שקר, וכמו שכתב בספר שערי תשובה חלק ג אות קפד, ואם הותר לשקר בפה, כל שכן שמותר לגנוב דעת מבלי להוציא שקר מפיו, ולכן עדיף לגנוב דעת מאשר להוציא שקר מפיו.

31 כן פסק בספר חפץ חיים (לרבי חיים פאלאג'י) בסימן יט סעיף יז, ומוכיח כן מהרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה פרק יד הלכה יג שכתב באחד מן הדברים שתלמיד חכם רשאי לשנות "היה עוסק במסכת נדה ואמר במקוואות אני שונה כדי שלא ישאלו אותו שאלות בענין נדה", ומבאר הלחם משנה שם "כלומר כדי שלא יתבייש אם לא ידע להשיב". הרמב"ם מפרש בדרך זו את הגמ' בב"מ דף כג ע"ב שמוותר לתלמיד חכם לשנות ב'מסכתא', ואף שיש פירושים אחרים בראשונים על גמ' זו, מכל מקום לא מצינו שיחלקו על הדין של הרמב"ם. עוד מביא הגר"ח פאלאג'י ראייה שמותר לשקר מפני הבושה (וכן הביא בספר תתן אמת ליעקב פרק ה אות צ בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א) מהגמ' בברכות דף מג ע"ב "רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב איקא, אייתו לקמיהו שמן והדס, שקל רב פפא בריך אהדס ברישא והדר בריך אשמן. אמר ליה לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע, אמר ליה, הכי אמר רבא הלכה כבית הלל. ולא היא, אלא שתמוטי נפשיה הוא אבד". ומפרש רש"י בד"ה ולא היא "לא אמר רבא הלכתא כבית הלל, אלא רב פפא אכסיף לפי שטעה, והשמיט עצמו בכך". ולפי דברי רש"י יוצא שאלו רב פפא שמותר לגנוב דעת (עיין בגליון 44 דין 1 שיש איסור גניבת דעת אם אדם מראה שהוא יודע שתי מסכתות בעוד שהוא יודע רק אחת) מפני הבושה, אלא מותר לשנות את ההלכה וללמד דין שאינו נכון. אבל באמת קשה ללמוד היתר מדברי רש"י, שהרי התוספות שם הוכיחו שלהרי"ף היתה גירסא אחרת בגמ', שהרי פסק הלכה כמו שאמר רב פפא בשם רבא (ובחידושי הריטב"א שם כתב שאפשר שלא היתה להרי"ף גירסא אלא שהוא מפרש את הגמ' באופן אחר) וכן יש עוד הרבה ראשונים שחלקו על רש"י, וכן תמה בספר שדי חמד מערכת השין אות כח על הגר"ח פאלאג'י שהרבה מהמפרשים חולקים על רש"י. בנוסף לכך, דעת מהר"י בירב בקונטרס הסמיכה

ככל האפשר, לענות שאינו יודע³². לדוגמא: בעל תשובה שנשאל באיזו ישיבה למד בצעירותו, רשאי לשקר ולענות שלמד בישיבה רגילה (לא של בעלי תשובה) כדי להינצל מהבושה³³. כמו כן, עני שאוסף כסף עבור עצמו, רשאי לנקוב בשם אדם בלתי מוכר ולומר שהוא אוסף עבורו, כיון שלא יקבל יותר בגלל זה³⁴. אבל אסור לו לומר שהוא אוסף עבור מוסד מסוים, אפילו בהסכמת המוסד³⁵, כיון שיתכן שהתורם יגדיל את תרומתו בגלל זה³⁶.

שליפי רש"י רק באותו רגע השיב רב פפא כן, אבל לאחר מכן אמר את האמת. ואפילו לדעת הרלב"ח שם שרב פפא לא גילה אחר כך את האמת, מכל מקום לפי דעתו, רש"י סובר שרב פפא עשה שלא כדין. וכן משמע כהבנת הרלב"ח מרש"י במקום אחר שתלמיד חכם עלול לומר דין שאינו נכון כדי להינצל מהבושה, שכתב ביבמות דף עז ע"א על הגמרא "כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא, אם קודם מעשה אמרה שומעין לו, ואם לאו אין שומעין לו" וז"ל: "שבאת הוראה לידו אמרה ושנאה לתלמידיו בבית המדרש בשם רבו שומעין לו בשעת הוראה, ואם לאו אין שומעין לו, שמא מחמת מעשה הבא לידו אמרה" ובהמשך בד"ה דהא שמואל ובית דין קיים כתב רש"י "ומילתא דעבידא לגלויי הוא ולא משקר בה". והיינו שיתכן שתלמיד חכם יאמר דין שאינו נכון כיון שטבעות פסק כן בהתחלה.

32 ש'איני יודע' אינו שקר ממש ולכן עדיף לענות כן. וכן הביא בספר תתן אמת ליעקב חלק ה סי' כו בשם הגר"ש זאזאבאך שאם אדם נשאל אם חבירו הולך להתארס והחבר רוצה שהדברי יישאר בסוד, מותר לומר 'איני יודע', ונכלל במה שאמרו חז"ל בברכות דף ד ע"א "למד לשונך לומר איני יודע".

33 כן כתב בספר תתן אמת ליעקב פרק ה סי' צ בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א על פי הראיה מרב פפא שהובאה בהערה 31. אמנם, אף שראיה זו צ"ע וכמו שכתבנו שם, מכל מקום ניתן להוכיח מהרמב"ם לענין תלמיד חכם שמשנה במסכתא, עיין שם בהערה 31. דוגמא נוספת הביא שם בסי' יז בשם הגר"ש אלישיב שליט"א שאם שואלים לבחור בגיל שידוכין אם היתה לו פגישה, מותר לו לשנות מן האמת.

34 כיון שאין מקום לחשוש שאנשים יתרמו יותר בגלל השקר, ואינו עושה כן אלא כדי להינצל מהבושה. ואף שמשקר מעצמו מבלי שישאל על כך, מכל מקום גם ברמב"ם שהובא בהערה 31 שהוא המקור לדין זה משמע שמותר לשקר מעצמו מבלי שישאל. בדומה לכך פסק בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' קיח שמותר לבחורה שזינתה הרבה לומר שנכשלה פעם אחת בלבד, (אמנם, יתכן שהקיל רק משום שחשש שלא תוכל להשתדך).

35 אם המוסד אינו מסכים פשוט שאסור, כיון שהוא מזיק בכך למוסד להקטין להם את התרומות, וכן כתב הפתחי חושן בספר פתחי חושן הלכות גניבה ואונאה פרק טו הערה כב.

36 בשאלה זאת דנו כמה מפוסקי זמנינו. בשו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קיט כותב שאסור לנצור שאוסף כסף לצרכי מחייתו לומר לתורמים שהוא אוסף עבור הכנסת כלה, רק במקרה שעל פי דין הוא יכול לכונן אותם בכוח לתרום (כגון שהתורמים אינם נותנים כפי השיעור שהם מחויבים לתת, ועיין בספר צדקה ומשפט פ"ז הערה ה*³⁷, ואי"ה נאריך בזה בגליון הבא), שאז מותר לו גם לגנוב דעתם. וכן כתב בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' צז שאסור לגנוב דעת התורמים ולומר שמתרימים למטרה אחרת, וכן כתב בספר פתחי חושן שם פרק טו הערה כב. אמנם, פוסקים אלו לא כתבו שהאיסור קיים גם אם המתרים מתבייש לומר שהוא אוסף לעצמו, מכל מקום, לפי טעם האיסור שהוא מוציא מהם כסף בערמה, אין להקל גם אם מתבייש, וכן כתבו הגר"י זילברשטיין שליט"א בספר אורח צדקה בתשובות סי' ז ובספר צדקה ומשפט פ"ז הערה ה*³⁸. ועיין בספר פתחי חושן שם פרק טו הערה כו שהמרמה את התורמים עובר אף על איסור גזל. בירושלמי סוף פאה מובא שרבי זכריה (שלא היה עני) היה מציג את עצמו כעני ואוסף כסף ומחלקו לאחרים. אולם במעשה זה לא היה אסור גניבת דעת, שהרי אסף בשביל עני וחלק את הכסף לעניים, ולא קיבל יותר ממה שהעניים היו יכולים לאסוף בעצמם, אלא אדרבא מבוואר שם שרינו אחיו שאוסף צדקה אף שאין לו צורך וממילא מסתבר שאלו שהכירו אותו נתנו לו פחות, יוצא שרק חסך בושה מהעניים. כתב בספר חסידים סי' שיח שתלמיד חכם אחד אסף כסף עבור עצמו וחילק אותו לצדיקים עניים אחרים לאחר שראה שהציבור לא היו נותנים להם, רק לו. גם במעשה זה לא היה איסור גניבת דעת, כיון שהיה מצב של פיקוח נפש, וכמו שמשמע מהלשון שאמר "כדי שאחיה את העניים", וכן כתב בפירוש ברית עולם שם. עוד יתכן, שהעניים היו גם כן תלמידי חכמים, רק שהציבור לא הכיר בהם, כך שלא הוציא מהם בניגוד לרצונם במה שרימה אותם.

מסלק מזיקים מדירתו וגורם שהם יגיעו לדירת השכן

שאלה: קיימים כיום מכשירים המפיצים ריח או משמיעים רעש מסוים, ובכך גורמים לסילוק היתושים מאיזורם. ויש לדון האם יכול ראובן למנוע משכנו שמעון להניח מכשיר כזה בביתו, בטענה שהנחת המכשיר גורמת שכל היתושים מאיזור ביתו של שמעון באים לביתו של ראובן.

תשובה: נראה שאינו יכול למנוע, ורשאי שמעון להניח את המכשיר בביתו לסלק את המזיקים שבביתו, וכל שכן אם הם רק עומדים להגיע לשם.

מקורות ונימוקים:

תעלה עליו. וכ"כ עוד החזו"א (ב"ב סי' י' סק"א) לענין אומנין, שהדם גורם לעורבים לבא, ולכן עצם הגעת האומנים נחשב כגירי דיליה. ע"ש.

הפרחת הצפורים מחצירו כדי להציל את ממונו

והנה לענין מה שתוס' לא פירשו כשאר הראשונים שזהו גירי דיליה במה שמפריח את העורבים והצפורים, כתב בהגהות דרישה על הטור (סי' קנה סל"ה) לבאר את שיטת התוס' שהנטיעה היא הגירי ולא ההפרחה של העורבים והצפורים, שכיון שההפרחה בשעה שהם כבר נמצאים היא על מנת להציל את אילנו וחצירו בכה"ג אין איסור, אף שעל ידי כך יגרם נזק לחברו, ע"כ. וביאור דבריו, דאע"ג שבכל הרחקות נזיקין בין שכנים, אין כונתו להזיק, אלא רק להשתמש ברשותו, מכל מקום אסור לעשות כן לכתחילה, כיון שהוא יכול לעשות שימוש זה במקום אחר. משא"כ בנדון דידן של הפרחת העורבים והצפורים שרוצה להציל את ממונו מהזיק שעומד לבא עליו, בזה י"ל דכיון שמכוון לטובת עצמו שרי לכתחילה.

בענין אם מותר לגרום נזק לחבירו בכדי להציל את עצמו

ונראה שיסוד דברי הדרישה הם מדברי הירושלמי המובאים בנמוק"י (ב"ב ה: וז"ל "שדא מלכא דמי כלילא נתחייבו כולם ליתן, ולא כל כמינייהו דליערקו, והכי איתא בירושלמי (ב"ב פ"ג ה"א) ראה אמת המים שוטפת ובאת לתוך שדהו עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו, רשאי לסתום גדר שדהו שלא יכנסו שם, אע"פ שנכנסין לשדה חברו, אבל אם נכנסו המים לתוך שדהו אינו רשאי לפנותם למקום אחר, אלמא כיון שמוטל הנזק על זה לאו כל כמיניה לסלקו מעליו ולהטילו על חברו. וגרסינן תו התם אהין אכנסו פרכא וכו', דאחר שבאו והוטל המס בשבילם אסור, כיון שכבר נתחייב, כשפוטט עצמו ממנו, הרי הוא כאילו גוזלו מהם". עכ"ל. ומבואר בדברי הירושלמי הללו שמוותר לכתחילה לגרום נזק לחברו, כיון שעושה כן להצלת עצמו. וכך פסק הרמ"א (סי' שפ"ב) שקודם שבא אליו הנזק מותר לו להציל את עצמו, אע"פ שעל ידי זה יבוא הנזק לאחר. ובפשוטו טעם ההיתר הוא כיון שאינו מכניס את המים לחצר חברו, אלא המים הולכים מעצמם מחמת ססתם את גדר שדהו, וה"נ ס"ל לדרישה בדעת התוס' שלהפריח ציפורים שכבר נמצאות על האילן כיון שהוא רק מפריחם והם הולכים מעצמם הוה גרמא בעלמא ושרי.

אמנם אין משם הכרח לדברי הדרישה, דאפשר לחלק בפשיטות בין הנידונים, שהרי לגבי אמת המים אינו עושה מעשה במים כלל אלא רק סותם את הגדר של חצירו, והמים מעצמם זורמים לחצר חברו, ולכן אין זה אפילו גרמא בניזיקין, ומשום כך שרי לכתחילה. משא"כ בהפרחת הציפורים שע"י מעשיו הם פורחים ה"ל כשאר גרמא בניזיקין שאסור לכתחילה.

1 ו בדברי הדרישה יש לבאר פסק הרמב"ם (פ"ז מחובל ה"ח) 'הזורק כלי של חבירו מראש הגג על גבי כרים וכסתות של בעל הכלי וקדם בעל הכלי והסיר הכרים הזורק חייב שזריקתו היא הגורם הראשון לשבירת הכלי. ואם קדם אחר וסלקן שניהן חייבין הזורק והמסלק ששניהם גרמו לאבד ממונו של זה'. והיינו שיש חילוק בין אופן שבעל הכרים סילק את הכרים, שפטור הזורק, לבין אופן שאדם אחר סילקם, שחייב גם הזורק. ובאור שמח (שם) כתב דהיינו דוקא באופן שהסילוק היה מחמת שהוא ירא שמא הכרים שלו ינזקו. ע"ש. ומבואר בסברת הדרישה דאע"ג שהוא גורם נזק לחברו, מ"מ כיון שעדיין לא הגיע אליו הנזק, הוא רשאי לסלק את הנזק מעליו אף שמחמת כן יהיה נזק לחברו.

אך יש לדחות דב"ח (סי' שפ"ד) מבואר דטעם הפטור הוא כיון שהוא הבעלים של הכרים יש לו רשות ליטלם כל שעה שירצה. ע"ש. מבואר דאפילו שאינו עושה כן כדי להציל את ממונו מותר לו ליקח את הכרים דכיון שהכרים שלו אינו מוכרח <המשך בעמוד הבא

בגמרא (ב"ב דף כו ע"א) מבואר שאסור לאדם לגדל אילן סמוך לעצי גפנים של חברו, כיון שהציפורים שבאים לשבת על האילן גורמות נזק לגפנים. וכמעשה המובא בגמרא "רבא בר רב חנן הוה ליה הנהו דיקלי אמיצרא דפרדיסא דרב יוסף, הוה אתו צפורי יתבי בדיקלי ונחתי בפרדיסא ומפסדי ליה; אמר ליה, זיל קוץ". ודברי הגמרא אלו הובאו להלכה בהגהת הרמ"א (שו"ע סימן קנה סעיף כ"ה) וזה לשונו "ויש אומרים דבין גפנים לאילנות בעינן להרחיק כפי אומד הדעת שלא יפריחו העופות מן האילנות אל הגפנים בשיטה אחת (טור)".

מחלוקת הפוסקים בדיון נטיעת דקל סמוך לגפנים

הפוסקים נחלקו האם חיוב ההרחקה הוא רק במקום שנוטע אילן ממש סמוך לגפן של חברו, או אפילו במקום שנוטע סמוך לגפן גרעין שעתידי לצמוח לאילן. הרמ"א כתב "אבל נוטע גרעין והאילן ממילא גדל אין צריך להרחיק". מאידך הסמ"ע (ס"ק נט) כתב "בבית יוסף (סעיף ל"ה) כתוב, דלהרא"ש שכתב הטעם דמחשב גירי דיליה משום דבשעה שהם עומדים על האילן מפריחן משם ויושבין על הגפן, לפי"ז אין חילוק, דגם בנוטע גרעין צריך להרחיק".

וביאור מחלוקתם הוא בשאלה מה הוא הגירי דיליה' בנזק זה, הרמ"א לומד שעצם מעשה נטיעת אילן שיכולים לבוא עליו ציפורים הוא הגירי דיליה, ולכן בנטיעת גרעין שהנזק נגרם רק לאחר זמן, כשהאילן גדל, אין זה נחשב בשעת הנטיעה כגירי דיליה. וכן דעת התוס' (כו. ד"ה אבל). מאידך הסמ"ע פוסק כשיטת הרא"ש (סימן כח) שלומד שמעשה הפרחת הציפורים מהעץ לאחר שכבר הגיעו והתיישבו על העץ הוא הגירי דיליה, וממילא אין כל נפק"מ מה נוטע גרעין או עץ כמו שהוא, אלא עצם זה שבשעה שיבואו הציפורים לאחר שהאילן גדל מפריחם מהאילן והולכים ויושבים על הגפן הוי מזיק, ולכן אין לנטוע אפילו גרעין.

ומחלוקת בהגדרה זו מצאנו בדברי הראשונים בביאור המעשה המובא בגמרא בבא בתרא דף כג ע"א "רב יוסף הוה ליה הנהו תאלי דהוה אתו אומני ויתבי תותייהו, ואתו עורבי - אכלי דמא וסלקי אבי תאלי ומפסדי תמרי, אמר להו רב יוסף אפיקו לי קורקור מהכא". דטענת ר' יוסף היא שמחמת שמקיזים דם סמוך לחצירו, מגיעים העורבים למצוץ את הדם שנוזל על הרצפה וכשהדם בפיחם מתיישבים על העצים ומזיקים את התמרים. וגם במעשה זה נחלקו הראשונים האם ישיבת האומנים להקיץ דם הוא מעשה הגירי, או שרק הפרחת העורבים בשעה שמגיעים נחשבת לגירי. בתוס' (דף כו. ד"ה זיקא) משמע שישבת מקיזי הדם הגורמת לעורבים לבוא נחשב כגירי דיליה. אבל הרשב"א ושאר ראשונים (כג.) כתבו שמעשה הפרחת העורבים על ידי האומנים זהו גירי דיליה.

וביאור המחלוקת בשאלה זו היא, דהנה לענין מה שפירשו התוס' שבמעשה דגפן ואילן, זהו גירי דיליה מחמת שנוטע את האילן, נראה בפשוט דהרא"ש מ'אן לפרש כן, מכיון דעכ"פ הצפורים אינם מגיעים לשם מיד באותו הזמן. אבל לדעת התוס' צריך לידחק ולפרש שבאותה שעה שנוטע את האילן מיד באים הצפורים. וכמו שכתב בספר הישר (חי"ס ס' תרטז). וכשם שמצאנו בגמ' ב"ב דף כב ע"ב שמרחיקים את הסולם מהכותל כיון דחיישינן שברגע הנחת הסולם על הכותל תעלה עליו הנמיה ותזיק לשוכן. ע"ש. וכ"כ בספר שבילי דוד (סי' קנה סק"ח). ועוד אפשר לבאר בדעת התוס' כמ"ש החזו"א (ב"ב סי' יד סק"ה) שטבע הציפורים לקנן באילנות הגבוהים, ובזה שמסמין את האילנות הגבוהים לגפנים מרגילם לגפנים ולזרעים, וא"כ הנטיעה עצמה היא גירי דיליה דהנזק הוא עצם הימצאות האילנות גבוהים. משא"כ לגבי נמיה שהסולם אינו גורם לה שתבוא, לכן יש להחמיר דוקא אם באותה שעה שמעמידו הנמיה

ואם נכונים הדברים שיסוד דברי הדרשה הוא מדברי הירושלמי, נמצא שכל ההיתר של הדרשה להפריח ציפורים לחצר חברו כדי למנוע בכך נזק מחצירו, זה רק באופן שהציפורים עדיין לא הגיעו והזיקו לאילנו והוא מפריחם כדי שלא יזיקו, דזה דומה לאמת המים שעוד לא נכנסה לחצר. אבל באופן שהציפורים כבר יושבים ומזיקים את אילנו, הוי כאמת המים שבתוך חצירו שאסור לפנותה לחצר חברו א"כ לא יוכל גם להפריח את הציפורים. והיינו טעמא כיון שאם כבר בא עליו הנזק, שוב אינו חשוב כ"מציל" את עצמו, כיון שהוא כבר בגדר ניזוק, ונסתחפה שדהו, אלא הוא נחשב כ"מזיק" לחבירו בדרך גרמא, שזהו אסור לכתחלה. אבל צ"ע שאין כן פשוטות דבריו.

מחלוקת האחרונים בהבנת טעם הירושלמי

אמנם הדברים תלויים במחלוקת האחרונים, דהנה בערוך השלחן (סי' שפח ס"ג) מבאר את דברי הירושלמי שאם נכנסו המים לחצרו אסור לפנותם לחצר חברו, כיון שמעשה העברת המים מחצירו לחצר חברו אינו גרמא אלא מעשה מזיק בידים ממש. וז"ל 'אבל כשכבר בא הנזק ומפנהו למקום אחר הלא עושה בידים נזק לאחר'. וכן כתב האמרי בינה (או"ח סי' יג סק"ה).

ולפי הבנה זו הקשה האמרי בינה על דברי המג"א (או"ח סי' קנו) שאסור לאדם לברוח מפני ספק סכנת נפשות, באופן שמחמת בריחתו יהרגו את חברו. וקשה מאי שנא מהירושלמי הנ"ל שמבואר דיכול להציל את עצמו אפילו כשגורם נזק לחברו. ומשום שאינו עושה מעשה בידים אלא רק בורח מהרוצחים והם מעצמם הורגים את חברו, וכל האיסור אליבא דהירושלמי הוא רק מחמת שעושה מעשה בידים.

אמנם בשו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר בהגה להקדמה) כתב להוכיח מדברי הירושלמי שאף בגרמא אסור לסלק את המים מחצירו לחצר חברו ולא רק בידים ממש. דהרי במקום שעדיין לא הגיעו המים כל מה שעושה זה רק גרמא דסוותם את פתח חצירו וגורם למים שיזרמו לחצר חברו וזה התייר הירושלמי. ולאחר מכן הוסיף הירושלמי שאם כבר הגיעו המים אסור, ולא כתב שאסור לעשות מעשה בידים, וע"כ שכל החילוק בין המקרים הוא רק אם הגיעו כבר המים או לא, אבל לא חילק בין מעשה בידים לגרמא. וכן הוכיח מהנמוק"י (ה:): שלמד מהירושלמי שאם הטילו מס על העיר אסור לברוח, כיון שבכך מי שנשאר יהיה צריך לשלם את המס, ומכיון שכבר נתחייב, כשפויטר עצמו ממנו הרי הוא כאילו גוזלו מהם. ושם גם אינו מעשה מעשה בידים אלא רק בורח מהעיר, ובכל אופן דימה זאת הנמוק"י לדברי הירושלמי, וע"כ שאין החילוק אם עושה מעשה בגוף המזיק או לא, אלא אם כבר הגיע הנזק או לא.

וכן נראה מהש"ך (סי' קסג ס"ק יח) שאסור להציל עצמו בממון חברו אף שאינו עושה מעשה בידים, דכ' בשם מהריב"ל (ח"ב סי' מ') שאסור להשתדל אצל המלך שיבטל גזירה שהטיל על אדם מסויים, באופן שהדבר ברור שבכך הגזירה תוטל על אחרים. אף שבעצם אינו עושה שום מעשה בידים אלא רק מדבר אצל המלך בכל אופן כיון שכבר הגזירה היא על אותו אדם אין להצילו על ידי שיזיק את חברו.

ובנידון זה שדנו הפוסקים בביאור כוונת הירושלמי, מצאנו שנחלקו הצפנת פענח והשיירי מנחה בדעת התוספתא, דהנה בתוספתא (ב"ב פ"ב ה"ו) אמרינן 'היה נהר' עובר בתוך שדהו' ועמד וגדרו, והעבירו בתוך שדה חברו, אין יכול למחות בידו ולומר לו אתה הבאת עלי את התקלה, שאומר

להגן על נכסי חברו שלא ינזקו, ואפילו שזה נחשב כגרמא. משא"כ בנידון דידן שהוא מפריח את המזיקים לרשות חברו, ה"ל גרמא בניזקין, ויש לומר שאסור לעשות כן לכתחילה אפילו כשרוצה להציל את עצמו.

ועוד שמעתי לחלק דשאני נדון הרמב"ם שע"י שנוטל את הכרים אינו גורם הפסד לחברו, כיון שהזרק יתחייב לשלם ע"ז ממנפ"ש, משא"כ באופן שע"י מעשיו גורם לחברו נזק גמור, בזה יתכן לומר דלא כהדרשה. ונפק"מ דלפ"ז אם הכלי נפל מאליו על הכרים שלו, יהיה לו איסור לקחתן, כיון שגורם נזק לחבירו. וצריך עיון בד"ז.

2 וכתב בספ"ק הקדשים (שם) דאשמועי"ן שאפילו במקום סכנת נפשות אסור לו לעשות כן. ומהירושלמי שמע"י רק לענין נזקי ממון. ובזה מיושב קו' הנוב"י (מה"ת יו"ד סי' עד) ע"ד הש"ך למה כתב ד"ז בשם מהריב"ל, והרי מבואר כן בירושלמי הנ"ל. אמנם ביד אברהם (יו"ד סי' קנז ס"א) כתב דמהריב"ל מייירי רק על אחרים, אבל לאדם עצמו, מותר להשתדל בכך, כיון דחייך קודמים. ע"ש. ולפ"ז יש לדון ג"כ במ"ש המג"א הנ"ל לאסור לברוח מחמת סכנת נפשות, כשגורם סכנה לחבירו. ואכ"מ.

לו כדרך שעשיתי בתוך שלי כך עשה בתוך שלך. וכתב בצפנת פענח (על הירושלמי) דמייירי באופן שהמים לא נכנסו לתוך שדהו לגמרי, אלא רק עד אמצעיתו, ולכן נחשב כמציל את עצמו מהנזק שעומד להגיע אליו. הרי שטעם ההיתר הוא כיון שעדיין לא הגיע הנזק לכל שדהו. אך בשיירי מנחה (על התוספתא) כתב דאע"ג שהמים נכנסו לתוך שדהו, מ"מ שרי לגדור בפניהם, כיון שאינו עושה מעשה בגוף המים להשליכם על חברו. ע"ש. ואפילו שאין כאן מחלוקת לדינא, מ"מ הם נחלקו בטעם ההיתר, ונראה שהשיירי מנחה אזיל בשיטת הערוה"ש והאמרי בינה הנ"ל, שכל האיסור בירושלמי היינו דוקא בעושה מעשה בידים. אך הצפנת פענח אזיל בשיטת הדמשק אליעזר שכל האיסור הוא דוקא אם נכנס לחצירו דאז אסור אף בגרמא, ורק כשלא נכנס לחצירו שרי.

סילוק הנזק מעליו באופן שחבירו יכול לסלקו גם כן

והנה בחזון יחזקאל (שם) כתב לדקדק מלשון התוספתא שכל ההיתר הוא רק מחמת שאומר "כדרך שעשיתי בתוך שלי כך עשה בתוך שלך", ולא די בהיתר של מציל ממונו, ואילו מהירושלמי נראה דלא בעינן להך טעמא כלל וסגי במה שמציל ממונו. וי"ל דהירושלמי מייירי לענין איסור גרמא בנזקין, וע"ז אמרינן שאם עושה כן להציל את עצמו, אינו בכלל איסורא דנזקין, ואף שחבירו אינו יכול להציל את עצמו. אבל בתוספתא מייירי לענין דיני הרחקת נזיקין, שהוא גורם לחברו נזק בגירי דיליה, דומיא דלא יטע אילן סמוך לבורו של חברו, ובזה אין די בכך שאינו מזיקו בידים, אלא בעינן גם לטעם שהוא יכול לומר כדרך שעשיתי בתוך שלי כך תעשה בתוך שלך. וכ"כ בחסדי דוד (שם) דאע"ג דהוי גירי דיליה, מ"מ כיון שחבירו יכול לעשות גדר כמותו אינו יכול לעכב עליו. ונראה דכוונתם שאין זה נחשב כשאר נזקי שכנים דקיי"ל שעל המזיק להרחיק את עצמו, דהכא שאני כיון שהוא בא להציל את ממונו, וגם חבירו יכול לעשות כן. [ויתכן שבזה מיושב ד' הירושלמי, דמייירי באופן שחבירו אינו יכול לגדור ולהציל את עצמו, ולכן אסור לו לסלק מעצמו את הנזק ולהעבירו לחבירו].

מתי מותר לסלק את הציפורים והעורבים אף שיזיקו את חברו

ומעתה יש לומר שבמקום שנמצאים ציפורים על העצים או עורבים במקום הקזת הדם, לפי דברי הערוך השלחן והאמרי בינה מותר להפריחם בכל אופן, כיון שאינו עושה מעשה בידים בגוף המזיק, אלא רק מסלקם מרשותו והם מגיעים לשם מדעת עצמם, ואין זה אלא כגרמא בעלמא, וכמבואר בגרמא, וממילא מותר להציל את עצמו אפילו שנגרם לחבירו נזק. אבל לפי דברי המהריב"ל והדמשק אליעזר אסור להפריחם, כיון שכבר נמצאים ומזיקים, ובאופן כזה שהנזק כבר הגיע אליו אסור להציל את עצמו אף ע"י גרמא, אם נגרם בכך נזק לחבירו.

מסקנת הדין לגבי סילוק יתושים מביתו

והנה יש לומר שגם השאלה שפתחנו בה באדם שמפעיל מכשיר לסלק את המזיקים מביתו, וע"כ כך הם הולכים לבית חברו מחמת שאין להם מקום אחר לילך אליו, תהיה תלויה בשיטות אלו. דלפי מה שביאר הרשב"א שהחייב להרחיק אילנות מהגפנים הוא משום דמעשה הפרחת הציפורים לגפנים נחשב כגירי דיליה ואסור, א"כ ה"נ חשיב כגירי דיליה שמיד בזמן הפעלת המכשיר גורם למזיקים לילך מביתו לבית שכניו, באופן שיש כמות גדולה של מזיקים שרק ע"י הפעלת המכשיר הם מגיעים לבית חברו, ולכן אסור להפעיל את המכשיר.

משא"כ לפי דברי התוס' שחייב הרחקת האילנות הוא דהעמדת האילנות גורמת לציפורים לילך לגפנים, זה לא שייך בנידון דידן, שהרי המכשיר אינו מביא את המזיקים הללו, אלא הם באים לשם בלאו הכי. ולהדליק את המכשיר במצב הקיים שרי, כשם ששרי לתוס' להפריח את הציפורים שנמצאים כבר על האילן, וכפי שביאר הדרשה שרשאי להציל ממונו מההזיק. אבל אם נאמר שכל דברי הדרשה הם רק כפי שמבואר בירושלמי במקום שעדיין לא הגיע הנזק, כי אם הגיע כבר הנזק אסור לו להציל את עצמו מההזיק ולגרום לחבירו לינזק, א"כ יש להחמיר בני"ד.

אכן זהו תלוי במחלוקת האחרונים הנ"ל בביאור דברי הירושלמי, דלפי מה שנראה מהדמשק אליעזר ומהריב"ל שבכל אופן שהמזיק אצלו אסור לו להעבירו לחבירו אף בגרמא, א"כ גם במקרה דנן יהא אסור. אבל לפמ"ש הערוה"ש והאמר"ב, שהירושלמי אסר דוקא כשעושה מעשה בידים בגוף המים, דבכך נפיק מכלל גרמא. א"כ אפשר לומר שבנידון דידן שאינו עושה מעשה בידים בגוף המזיק, אף על פי דהווי גירי דיליה, מ"מ הרי זה גרמא

« המשך בעמוד 8 »

דייר בקומת קרקע מהו לחייבו בתשלום שימוש המעלית

עיקרי הדברים נאמרו ביום עיון לענייני ועד בית-ניסן תשע"ב

- דין כפיית בני החצר לבצע צרכי החצר וצרכי הנכס המשותף
- דין השתתפות כשאין השותף דר בדירה
- בזמן שמשכיר או משאיל דירתו לאחרים או כשעוזב לתקופה קצרה
- עזיבה לתקופה קצרה
- מסקנא דדינא

בזמן שמשכיר או משאיל דירתו לאחרים או כשעוזב לתקופה קצרה

מיהו כתב הפרישה (סימן קסא סק"ג) ונראה דמיירי דגם כן לא דר בה אחר מכוחו, דאי דר בה אחר מכוחו מה לי הוא מה לי אחר, וחייב בכל. ואיירי כאן במי שאינו דר בו וגם לא השכיר לאחרים אבל רוצה ליתן השייך עליו מן הדין, וקמ"ל דנפטר בנתינה לצורך נגר, עכ"ל. מבואר יוצא מהפרישה הנ"ל דכל מה שנפטר השותף מהוצאות הבית שער זהו דוקא כשאין אחר דר במקום מכוחו אבל אם העמיד אחר תחתיו מחוייב המשכיר השותף לשאת בהוצאות, דמה לי הוא מה לי אחר. וכ"כ המאירי ב"ב (ז): דאם אינו דר בחצר מה שפטור משאר דברים [כגון בית שער] זהו דוקא כשאין דר לא הוא ולא אחר במקומו, לא בשאלה ולא בשכירות הא אם גר אחר במקומו מחוייב גם בהוצאות שאר דברים.

ולפ"ז ה"ה בכל שאר הוצאות השוטפות אם אחר דר במקומו יהיה מחוייב המשכיר או המשאיל לשאת בהוצאות אלו דמה לי הוא מה לי אחר הבא מכוחו. אלא שלכאורה היה מקום לחלק בין בית שער שהוא מבנה בחצר לבין הוצאות שוטפות של נקיון וחשמל שהם תחזוקת שימוש בלבד, וכ"כ לחלק בזה בספר עמק המשפט (סימן מו).

ואולם נראה יותר שלא חילקו בזה המאירי והפרישה, אלא כתבו בסתמא דגם בהוצאות אחרות שפטור הדייר כשלא דר בחצר, מ"מ כשאחר דר מכוחו בין בשכירות ובין בשאלה, מה לי הוא מה לי אחר, וכשם שכשהדייר עצמו הדר בבנין מחוייב בכל ההוצאות, כולל הוצאות השוטפות, כך ג"כ כשמעמיד אחר לדור מכוחו, ואותו אחר המשתמש בנכס המשותף ונהנה ממנו מחייב את זה שהשכירו שם לשלם את דמי השימוש הללו לועד הבית, כולל נקיון וחשמל והוצאות שוטפות אחרות. וזהו גדר השותפות לחייב את המשתמש עצמו או כשמעמיד אחר הבא מכוחו. וע"כ כל שיש לו ענין בשימוש בנכס המשותף או הוא או כשמעמיד אחר שבא מכוח חובת השותף לשאת בהוצאות השותפות. **ואולם** כיון שהשוכר או השואל הוא זה שנהנה ישירות מהוצאות אלו הרי שבדאי זכותו של המשכיר או המשאיל לחייבו בהם כחובת הדר, אך עכ"ז כלפי ועד הבית מוטלת עליו חובה לשלם על שימושם גם אם אין הדייר השוכר משלם לו את דמי השכירות, כיון שסוף סוף מכוחו העמיד גברא בחריקה להשתמש בנכס המשותף, א"כ חובתו מדין השותפים דהמשתמש או מעמיד אחר הבא מכוחו להשתמש, חובתו הישירה לועד הבית לדאוג ולשלם או הוא או בא כוחו וזה דלא כעמק המשפט הנ"ל.

עזיבה לתקופה קצרה

יתירה מזו גם במקרה שהדייר עזב את דירתו ולא השכירה או השאילה לאחר ואשר בכה"ג מעיקר הדין יש לפוטרו מההוצאות השוטפות וכנ"ל, מ"מ אם עזיבתו היא לתקופה קצרה וכבר שכר ועד הבית פועל נקיון לשכירות הפועל, הרי שהוא נשכר גם מכוחו של הדייר הזה שעתה עזב את דירתו לתקופה קצרה, מ"מ הפועל הנשכר הרי ממשיך לעבוד ולנקות את הבנין וממשיכים להעסיק אותו בשנת שכירותו, וא"כ מדיני שכירות פועלים זה שעוזב באמצע התקופה, מחוייב בתשלומי השכירות, וכ"כ בפתחי חושן (ניזקין פט"ז ס"ק פ"א). וע"כ נראה שמחוייב לכל תקופת השכירות של הפועל שבדרך כלל היא שכירות לשנה.

ואמנם ביחס להוצאות חשמל ושימוש המעלית שאין זה בגדר שכירות פועלים אלא דמי שימוש לא שייכת טענה זו, וחוזר הדין שפטור מלשלם כשאינו דר בדירה וגם אין אחר דר מכוחו. **ומ"מ** גם בזה פעמים שיש

« המשך בעמוד הבא »

מקום לחיבו, והדבר נכון כשעוזב לזמן קצר פחות משלושים זו שאז המנהג ברור בכל המקומות שמשלם את החדשית המלאה של ועד הבית, ובכגון דא כשיש מנהג ברור אמרינן הלך אחר המנהג, ומנהג עוקר הלכה בדיני ממונות, כי על דעת המנהג נשתתפו. אולם אם עזב הדייר לתקופה יתירה משלושים יום אין נראה לחייב בהוצאות השימוש של חשמל והמעלית במקום שאין מנהג ברור לחייבו בזה, וע"כ קאי אדינא דפטור, ואולם בתשלום החזקת המבנה ושמירתו מחוייב מדינא ועל אף שעזב את הדירה ולא דר בה לתקופה ממושכת, ויתירה מזו שכופין אותו על כך. וישנם מקומות ששם המנהג ברור שגם אם עוזב הדייר לתקופה ממושכת גובים ממנו גם הוצאות שוטפות, והכל כפי המנהג.

מסקנא דינא

הדיירים בבנין המשותף כופין זה את זה לתשלום ועד הבית הכולל נקיין, שימוש בחשמל, החזקת מעלית, במקומות הנהוגים גם גינון, סידו וצביעה, החזקת המבנה, לפי הצרכים הנהוגים והמקובלים.

גם המיעוט יכול לכופף את הרוב לבצע את הצרכים הנדרשים של הנכס המשותף.

דייר שמשלם מלשם ועד הבית רשאים הדיירים לכופו על כך ואולם יעשו זאת בהוראת ב"ד. ואם אינו נמצא בדירתו ומחוייב לשאת בהחזקת המבנה ומשלם מלשם, רשאים (ע"פ ב"ד) להשכיר דירתו ולשלם דמי התחזוקה מקיזוז דמי שכירות.

דייר שעוזב את דירתו ומשכירה לאחר מחוייב הוא באחריות התשלום של ועד הבית, ומאחר ומכחו משתמש השוכר בנכס המשותף חובה עליו לדאוג שישולמו דמי ועד הבית במלואם, או על ידו או על ידי בא כחו (מאירי, פרישה).

גם אם משתמש השוכר משלם את דמי השכירות, וכן ועד הבית, וכמו כן גם אם רק השאיל את דירתו לאחר נראה דקיימת החובה של בעה"ב לשלם את דמי ועד הבית, כיון שבא כוחו משתמש בנכס המשותף

המשך מעמ' 5 | הרב עובידה יוסף שליט"א | הלכות נזקי שכנים

בעלמא, וכמ"ש בגמ' לגבי העורבים, והוה ליה בכלל מה שכתב הדרישה שמותר לגרום לחבירו נזק כשמצייל את עצמו.

אבל יש לדחות דגם לביאור האמרי בינה יש להתיר דוקא באופן שאינו עושה שום מעשה בדבר המזיק, כגון שבורה מהמס [וכן בנדון הבית אפרים שהוא מוחל שט"ח, או מבטל כיסו של חבירו, שהוא עושה בשלון]. אבל בנ"ד שהוא עושה נזק בגירי דיליה, והמזיקין כבר נמצאים ברשותו, הרי זה דומה למה שאמרו בירושלמי שאסור לו להשליך את המים לחבירו.

אמנם אכתי יש לצדד לקולא מחמת ג' סיבות:

א. לפמ"ש בשו"ת חות יאיר (סי' ריג) שהירושלמי מיירי באופן דברי היזקא שהמים ילכו לחצר חבירו, אבל בלא"ה אפילו כשהמים כבר נמצאים ברשותו, מותר לו לסלקם בידיים כדי להציל את ממונו. ע"ש. ולפ"ז נראה שגם הרשב"א שאסר להפריח את המזיקין, מיירי דוקא באופן שזהו ברי היזקא. וא"כ בנידון דידן שא"ז ברי היזקא, שהרי יתכן שהמזיקים לא ילכו לבית חבירו, וכן לא ברור שאם יבואו לביתו יזיקוהו, יש לומר שאין בכך איסור להציל את עצמו מהמזיקים אפילו כשהם נמצאים ברשותו, ואפילו שעושה מעשה בדבר המזיק. [ועי"ל לפי מה שנתבאר עפ"ד החס"ד שאין איסור להציל את עצמו מהנזק שהגיע אליו, אפילו שזהו מגיע לחבירו, כיון שגם הניזק יכול להציל את עצמו. אמנם לפמ"ש החזו"י הרי זו סברא בדיני הרחקת נזיקין, ולא מהני לענין הנדון אם אפשר לחייבו מדין מזיק בעלמא].

ב. דאין בהפעלת המכשיר משום גירי דיליה אף שמפריחם בהפעלת המכשיר, כיון שאינם מגיעים לשם מיד אלא הם יוצאים מביתו ומעופפים לכאן ולכאן ולאחר מכן נכנסים לרשות חבירו, בשונה מאמת המים שמיד שיוצאים מחצירו, הם זורמים לחצר חבירו, ומשום כך נחשב כמשליכם על חבירו במעשה אחד. והרי זה דומה למה שכתב בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' קפא) שאסור להניח על גגו מרזב שגורם למי גשמים ליפול לגגו של חבירו דהוי גירי דיליה, כיון שע"י מעשהו הוא מזיק לחבירו. והובא ברמ"א (סי'

וזהו יסוד חיוב השותפים הבנוי על שימוש השותפים, ומה לי הוא ומה לי אחר הבא מכוחו.

במידה ועזב הדייר את דירתו לתקופה ארוכה ולא העמיד דייר אחר לגור תחתיו, מחוייב אמנם בתחזוקת שמירת הנכס המשותף, ואולם פטור מעיקר הדין מהוצאות שוטפות, של נקיין וחשמל ושימוש מעלית.

במידה ועזב לתקופה של פחות מחדש נראה לחייבו בהוצאת ועד הבית המלאה, וכנהוג במנהג ברור.

במידה ועזב ליותר מחודש אך פחות משנה, אף שיש לפוטרו מעיקר הדין מדמי חשמל ושימוש מעלית, אך מ"מ נראה לחייב בדמי שכירות פועל הנקיין שנשכר עדיין לתקופה שנתיית גם מכוחו של הדייר העוזב. (ע"פ פתחי חושן).

אם מופיע בחוזה הרכישה שהדיירים מחוייבים לשלם כל הוצאות החזקתו כולל הוצאות שוטפות, ובכל מצב, הרי שתנאי שבממון תנאו קיים, ואכן מחוייבים יהיו לשלם כפי תנאם.

במקום שקיים מנהג ברור שהדיירים משלמים ועד הבית גם כשעוזבים את דירתם הרי דבכה"ג מחוייבים לעשות, דבכגון דא אמרינן מנהג עוקר הלכה, והלך אחר המנהג דעל דעת כן השתתפו.

בהרבה מקומות הנהוג במנהג ברור הוא שהדיירים מחו"ל המגיעים לארץ לסירוגין וכגון בחגים, משלמים דמי ועד הבית על הכל כולל הוצאות שוטפות במלואם, והוי במקומם מנהג ברור והלך אחר המנהג.

מהחז"ס (או"ח סי' קצג) מתבאר דעד כמה שנכנסו למעמד של שותפים מחוייבים בהוצאות השוטפות של חזן ושוחט ורב, ואפילו כשהרחיקו נדוד [וכן למד בדעתו בספר משכנות ישראל סי' יז]. ואולם בדבר הזה מבואר בודאי בשו"ת שיבת ציון (המובא בפת"ש קס"ג סק"ב) דאינם חייבים אלא על בדק הבית. ולכאורה יוכלו לומר קים לן כהפוטרים, אלא א"כ במקום תנאי או מנהג ברור וכנ"ל.

קנג ס"ט). אבל אם המים מגיעים לשם בהפסקה, קיי"ל בש"ע (סי' קנה ס"ד) שאין בזה חיוב הרחקה. וכיוצא בזה כתב הסמ"ע (סי' קנה ס"ק סג) שאם הצפורים נחות על הגדר, ואח"כ הולכים לזרעים של חבירו, לא הוי גירי דיליה, כיון שאין זה במעשה אחד. ע"ש. ודומיא דנמיה דחשיב גירי דיליה, דוקא באופן שהיא תקפוץ מהסולם לשוכן בפעם אחת, כמ"ש הסמ"ע (שם ס"ק לז). ע"ש. ומעתה יש לומר שגם לדעת הראשונים שהפרכת הציפורים נחשב כגירי דיליה, אפילו שרוצה להציל את עצמו, מכל מקום בנדון דידן יודו להתיר, כיון דשאני התם שהוא עושה מעשה המזיק לחברו במה שמפריח את העורבים וציפורים לרשותו, שהרי הם רואים את שדה חבירו מלכתחילה, והם יגיעו לשם בשיטה אחת, משא"כ בנ"ד המכשיר רק מסלקם מרשותו, אבל אינם הולכים מיד לרשות חבירו, אלא הם עפים לכל רוח, ובסוף מגיעים לרשות חבירו, מחמת שאין להם להיכן לילך, וא"כ לא הוי בכלל גירי דיליה, וגרע ג"כ מגרמא בנזיקין.

ג. על פי דברי החזו"א (ב"ב סי' יג ס"ק יא וסי' יד סק"י) שכתב שאדם יכול להשתמש בשלו שימוש הקבוע אפילו שגורם בכך נזק לחברו בגירי דיליה, דבכה"ג לכ"ע על הניזק להרחיק את עצמו. ע"ש. וכן נראה סברא זו בשו"ת הרשב"א (ח"ב סי' מה) והמאירי וההשלמה (כג). שכתבו דאינו יכול למחות בעשן שאינו תדיר, כיון דאל"ה לא יוכל להשתמש בביתו בתנור. ע"ש. וכן מבואר מדברי הרשב"א (יח). שאם קדמה רפת בקר לאוצר שרי, אפילו שהוא מחדש את הנזק, שהרי כשיגרוף את הרפת מביא לשם זבל אחר, דמכל מקום שימוש דדירה שאני. וכ"כ כיו"ב הפוסקים (מהרש"ך ח"ב סי' צז, מהרש"ד"ם חו"מ סי' תסב, תורת אמת סי' קלט) שבתשמיש שזהו עיקר מחייתו של המזיק, מותר לו לעשות כן אפילו כשהוא מזיק לשכינו בגירי דיליה. ע"ש. וא"כ הכא נמי בנידון דידן שהוא זקוק לסלק את המזיקים מביתו וזהו חלק משימושי הבית הקבועים, שוב לא אכפת ליה במה שהם באים לחבירו ומזיקים אותו, דעל הניזק להרחיק את עצמו, משא"כ לגבי הפרכת צפורים ועורבים שאינם מגיעים בתדירות לביתו, ובסילוקן אינו נחשב כמי שמשלם בביתו בקביעות.

"עלון המשפט" יוצא לאור על ידי "מכון מענה שמחה", © כל הזכויות שמורות